

con danno mio et dalla mia casa. Passata poi l'ultima guerra infelice et crudele, ove le nostre frontere, le reliquie del misero regno, et infinite anime christiane persero, resignai all'imperador lo vescovado et insiema consigliarato con altri honori: vedendo minifestamente ch'io non potessi servir à lui in beneficio della mia patria, anzi alla perdizione di quella, come già hanno la perduta per l'odio, invidia et male maniere di loro. Fatto questo per levarme et liberar d'odio, malevolentia et insidie, sono stato sforzato à ridurme in questa libera et clementissima Republica ad habitar è stare, anzi come in patria, secondo quello, forti ubique patria.

Per cio la Serenissima Republica et voi Excellentissimi et Illustrissimi Signori prego, che lo beneficio di star, habitar e dimorare in stato della Serenissima Republica per la sua solita clementia, à me comè un fedelissimo suo servitore, sia dato. A cui servitio offerisco me, lo sangue mio, et la vita mia, et de piu giuro per Iddio onnipotente et santi Evangelij suoi, che per averin sempre serò fedele à questa Serenissima Republica. Et come penso è desidero far servitio signalato à essa, prego la maiestà divina dar me le forze, cosi poder lo fare et operare con effetti.

Anchora volermi far un scorso in Transylvania et tornarci in manco spatio di tempo che sia possibile, in modo che lo sia secretissimo et prestissimo, et per cio lassando à dietro tutti mei impedimenti, supplico et prego la Serenissima Republica et voi excellentissimi et Illustrissimi Signori, che me sia dato lo passo per stato suo et che degnasi anchor operar, che per stato del Signor Turco possi passar è tornar sicuro, con ordini quali pareran' alla Serenissima Republica convenienti, secreti et sicuri.

De le quale dua cose per hora ispetto gratiosa è presta risposta della Serenissima Republica et dalli excellentissimi et Illustrissimi Signori. Nella cui gratia et clementia con debita reverentia inchinandome humilmente raccomandando.

Della Serenissima Republica Veneta

fedelissimo servitore

Francisco Forgach: manu propria

Benda Kálmán

PÁZMÁNY PÉTER NÉHÁNY KIADATLAN LEVELE]

Az alábbiakban nyolc eddig kiadatlan Pázmány-levelet bocsátunk közre, az első 1608-ban, az utolsó 1635-ben íródott.

A 3—8. szám alatt közreadott levelek érdemben kevésbé gazdagítják, inkább csak színezik Pázmányról már kialakult ismereteinket. Az 1. és 2. levélben viszont fontos adalékok találhatók a fiatal szerzetes pályakezdéséhez. Azt már eddig is tudtuk Sopron város követeinek naplójából, hogy Pázmány (és Dobokai Sándor) a jezsuita rend képviselőjében részt vett az 1608. januári pozsonyi országgyűlésen (M. G. Kovách: *Scriptores rerum hungaricarum minores inediti*. I. 1718. 215.), amelyen a felvidéki és a dunántúli törvényhatóságok képviselői a bécsi és a zsitvatoroki béke védelmében szembefordultak Rudolf császárral, konföderációra léptek Mátyás főherceggel, valamint Alsó- és Felső-Ausztria rendjeivel — s ezzel elindították azt a folyamatot, mely 1608 őszén a pozsonyi országgyűlésen II. Mátyás királlyá koronázásával és a protestáns rendiségnek a központi hatalom fölötti átmeneti győzelmével tetőzött. Azt azonban nem tudtuk, hogy a még csak néhány hónapja Magyarországon tartózkodó Pázmány, aki évek óta távol volt hazájától, s most először csöppent bele a magyarországi politikai életbe, hogyan látta az erőviszonyokat és a hatalmi helyzetet, milyen kibontakozást tartott valószínűnek, hogyan ítélte meg a törpe kisebbségre oltadt és végveszélybe jutott katolikus hívek és egyház helyzetét. Volt gráci tanártársához, jezsuita szerzetes barátjához írt beszámolója éppen ebben ad felvilágosítást. Kendőzetlen őszinteséggel tárja fel az országgyűlés eseményeit és saját elkeseredett, szinte azt mondhatnánk, reményvesztett hangulatát. Beszámolója egyformán értékes forrás az országgyűlési közdelmekre és a fiatal Pázmány politikai nézeteire.

7. 1608. február 1., Pozsony — Barthélemy Villerius jezsuita szerzetesnek

Tudósítja a magyar rendek pozsonyi gyűlésének határozatairól, a rendek Forgách primás elleni fenyegető hangulatáról, a jezsuita rend helyzetéről, a primásnak a pápa által küldött bíborosi kalap és palást megérkezéséről.

[Címzés a levél külzetén:]¹ + Reverendo in Christo Patri, Patri Bartholomaeo Villerio, Societatis Jesu sacerdoti.²

†
Reverende in Christo Pater
Pax Christi etc.

Scripsissem jam pridem Reverentiae Vestrae, sed quia literae passim amittuntur, supersedi, timide et has scribo, ne labor incassus sit. Res ungaricae multo quam ante turbatiores; Dominus Illieshazi,³ penes quem nunc summa rerum, versat omnia ad arbitrium. Coiere nonnulli, acciti, e statibus; perturbata de multis rebus disputatio, eo tandem evasit, ut concluderent: 1. Pacem turcicam⁴ sartam tectam servandam; quo nomine legati missi Budam, et si forte magnus ille Jupiter,⁵ cuius nomine ante tractatum, abnueret, rursus conveniant, tacent. 2. Articulos Viennenses⁶ inviolatos servandos, et quia in iis illud quoque, ut Serenissimus Matthias tamquam gubernator Ungariam moderetur, statutum, ut deinceps Sua Serenitas hoc officio plene fungatur. 3. Actum cum Austriacis, qui hic frequentes fuere, foedus cum ipsis sancitum etc.⁷ Scribuntur nunc literae ad imperium, ad provincias, ad praecipuos vicinarum provinciarum, causam facti continentes.⁸ Missus a caesare Dominus Tyburcius⁹ per postam advenerat, jubebat Sua Maiestas, ut quoniam ipsa nesciret, cur convenissent, domum quisque suam abiret.¹⁰ Sed responsum tulit, ea ipsa de causa non esse abundum, quod Sua Maiestas nesciat cur convenerint. Illustrissimum cardinalem,¹¹ quod oblectatur eorum constibus, ne aspicere quidem possunt; valida factio hodie fuit, ut archiepiscopatu privaretur, tamquam illegitime collato; sed vicit tamen numerus abneuntium; locumtenentem tamen ipsum agnoscere nolunt, nec ad ipsum, ut juris ac moris est, congregari voluerunt;¹² quo factum, ut ne quid auctoritati Suae Maiestatis ac ipsius donationi derogaretur, interesse conventui ipsorum noluit. Bis tamen accessit, gravissimis verbis dehortatus, ne quid inscia Sua Maiestate attentarent, et primo id evicerat votorum numero, postea tamen rursus evertit omnia Illieshazi. Itaque in summo etiam vitae periculo versatur illustrissimus cardinalis, sed bene animatus, pro fide, quam Deo ac caesari debet, etiam jugulum praebere. Nos vero, sudes in oculis, exclusi seu potius non vocati ad hunc conventum, cum alias semper, quoties Sua Maiestas status congregavit, nos quoque vocati simus. Questus ea de re per libellum supplicem sum apud Serenissimum,¹³ protestatusque, ne quid ea res praejudicaret. Sed ego divinitus accidisse arbitror, ne interessemus. Multa omitto, quae scribere nefas, at exciderat. Etiam Styris, Carinthis etc. scribent hi nostri boni viri, immo et Serenissimo Ferdinando.¹⁴ Intra dies paucos necesse erit, ut me Viennam recipiam, si res hoc subsistent statu. Salutat Reverentiam Vertram illustrissimus cardinalis, seque precibus Reverentiae Vestrae commendat, sicut et pater Alexander.¹⁵ Heri sub vesperam appulso cubicularius summi pontificis, byretto et pallio; attulit etiam Serenissimo Matthiae breve apostolicum;¹⁶ rogavitque Suam

¹ A végig saját kezű levél jelzete: Bayerisches Geheimes Staatsarchiv (München). Kasten Schwarz 3384/II. Fol. 456–457. A levél zárlatán papírfelzetes pecsét, a Jezsuita rend emblémájával. Tartalmi kivonatát kiadta Moriz RITTER, Quellenbeiträge zur Geschichte des Kaisers Rudolf II. (Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der königl. bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München, 1877. 265. l.) — A levél magyar fordítását (ezét és a következőt is) Dr. Kenéz Győző készítette, aki a latin szöveg elolvasásában is segítségemre volt. Munkáját ezúton is köszönöm.

² A belga származású Barthélemy Villerius, a gráci jezsuita egyetem rektora, Pázmánynak éveken át tanártársa.

³ Illésházy István, akit más följegyzések is a protestáns magyar nemesség politikai vezéralakjának mondanak.

⁴ A zsitvatoroki békét.

⁵ Nyilván II. Rudolf császárt érti, aki ellenezte a törökkel való békét.

⁶ A Bocskai által kötött — de még nem ratifikált — bécsi béke pontjait érti.

⁷ Magyarország és a két Ausztria (Alsó- és Felső-Ausztria) rendeli közti 1608. február 1-én Pozsonyban aláírt konföderációs szerződés. Rövid tartalmát l. a 2. sz. alatti levélben. (A szerződés egyik eredeti példánya: Magyar Országos Levéltár. Archivum Regni. Tractatus pacis N 39, Ld. C. Fasc. C. No 18.)

⁸ Az ugyancsak február 1-én kelt levél szövege kiadva: Magyar Történelmi Társ. 19. 35–37. l.

⁹ Himmelreich Tiburtius, a Prágában székelő Magyar Kancellária titkára.

¹⁰ Az 1607. januári pozsonyi gyűlést ti. Mátyás főherceg, Magyarország kormányzója hívta össze, Rudolf jóváhagyása nélkül.

¹¹ Forgách Ferenc esztergomi érsek, Magyarország prímása.

¹² Forgáchot Rudolf király 1607. július 10-én kinevezte magyarországi helytartóává. A kinevezést, mint amely ellenkezik a bécsi béke rendelkezéseivel, a rendek nem fogadták el. (Tiltakozó iratuk másolata: Magyar Országos Levéltár. Thurzó család levéltára. E. 196. Fasc. 7. No. 7.) Mátyás főherceg 1608 elején a kinevezést érvénytelenítette is. (A megyékhez ez ügyben írt, 1608. február 14-én kelt utasítása: Szabolcs megyei Levéltár. Szabolcs megye. Fasc. 26. No. 7.)

¹³ Értsd: Mátyás főhercegnél.

¹⁴ Ferdinánd stájer főherceg, aki ekkor Rudolf császárt képviselte a birodalmi gyűlésen, s akinek gyóntatójaként tartózkodott Villerius Regensburgban.

¹⁵ Dobokai Sándor jezsuita, aki szintén jelen volt Pozsonyban.

¹⁶ A Mátyás főherceghez írt, a fentiek szerint január 31-én Pozsonyba érkezett brevét nem ismerjük, de tudjuk, hogy Forgách bíbornoki kinevezése 1607. december 10-én kelt (V. Pál pápa brevéje II. Rudolffhoz: Antonii Caetani nuncii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. Ed. Milena Linhartova, II. Praga 1937.

Serenitatem, ut byretum capiti cardinalis imponent,¹⁷ sicut olim Serenissimus Ernestus cardinali Drascovio imposuerat; sed excusavit se Serenissimus Dominus.¹⁸ Ego, mi Pater, sicut generaliter pro tota Serenissima domo Austriaca Deum assidue precor, ita in particulari, pro Serenissimo Ferdinando, quem a Deo foelicitari plurimum cupio. Me Reverentiae Vestrae sacris sacrificiis commendo. Saluto Reverendum Patrem Jonczon.¹⁹ Posonii, 1. Februarii, 1608.

Reverentiae Vestrae servitor

P. P. mp.

Haydones quiescunt; a quo foti et cur concitati fuerint, non obscure intelligendum.

A levél magyar fordítása:

A Krisztusban tisztelendő atyának, P. Villerius Bertalanak, a Jézus-társaság áldozópapjának.

Krisztusban tisztelendő atya! Krisztus békéje stb.

Irtam én már korábban is Tisztelendőségednek, de mivel a levelek olykor-olykor elvesznek útközben, felhagytam vele; ezt a levelet is úgy írom, hogy félek, kárba veszt fáradozásom. A magyarországi ügyek sokkal zavarosabbak, mint korábban voltak. Illésházy úr, aki ez idő szerint az ügyeket kézben tartja, mindent saját tetszése szerint intéz. A hívására a rendek nagy számban gyűltek egybe, sokféle ügyről folyt az ígatott vita, ami végül is azzal zárult, hogy elhatározták: 1. a törökkel kötött békét teljes épségében meg kell tartani; ezen a címen követeket küldöttek Budára; s ha úgy adódna, hogy ama nagy Jupiter, akinek nevében korábban folyt a tárgyalás, nemtetszését nyilvánítaná, akkor ismét egyezkedjenek, tárgyaljanak. — 2. A bécsi béke cikkelyeit sértetlenül meg kell tartani; minthogy pedig azokban az is benne van, hogy Mátyás főherceg öfensége kormányzóként látja el Magyarország igazgatását, úgy határoztak, hogy ezentúl öfensége teljes joggal töltse be ezt a tiszteletet. — 3. Tárgyaltak az ausztriaiakkal is, akik sűrűn megfordultak itt; szövetséget is kötöttek velük stb. Most leveleket írnak ki a Birodalomba, az egyes tartományokba, továbbá a szomszédos tartományok rangosabb uraihoz, ezek a levelek a fenti tény okait tartalmazzák. A császár küldötteként Tiburtius úr érkezett ide a postajáráttal; öfensége úgy parancsolta, hogy mivel ő maga nem tudja, hogy miért jöttek össze a rendek, kiki menjen haza saját otthonába. De azt a választ kapta, hogy csak amiatt, mert öfensége nem tudja, miért jöttek össze, még nem kell hazatérniök. A bíboros ömenenciájára még csak rá se tudnak nézni azért, mert szembeeszegetül törekvésekkel; éppen ma egy részük azt követelte, hogy fosszák meg érseki méltóságától, minthogy kinevezése törvénytelen; végül mégis többségre jutottak az ezt ellenzők. Amde semmiképpen sem akarják őt helytartónak elismerni; és nem akartak nála egybegyűlni, ahogyan azt a törvény és a jogszokás előírja. Ennek aztán az lett az eredménye, hogy az érsek vonakodott résztvenni gyűlésükön, nehogy öfensége tekintélyén és az ő javára történt adományozáson valami sérelem essék. Két ízben mégis elment közéjük, és dörögdelmes szavakkal intette őket, nehogy öfensége tudta nélkül merészljenek valamit cselekedni; kezdetben el is érte ezt a szavazatok többségével, de később megint csak mindent felforgatott Illésházy. A helyzet olyan, hogy a bíboros ömenenciája komoly életvesztélyben van; de ő lelkileg jól felvázelve kész akár a fejét is kockáztatni a hitért és a hűségért, amellyel Istennek és a császárnak tartozik. Minket [jezsuitákat] pedig, akik szálla vagyunk a szemükben, kizártak a gyűlésből, helyesebben meg sem hívtak bennünket; pedig máskor valahányszor öfensége egybe hívta a rendeket, mi is kaptunk meghívót. Ebben az ügyben írásban beadvánnyal fordultam [Mátyás főherceg] öfenségéhez, s tiltakoztam is, nehogy ez a mostani eset a későbbiekben prejudikáljon. Én azonban úgy vélem: az Isten akarta úgy, hogy ne legyünk jelen. Sok mindent elhagyok, olyasmit, amit nem szabad megírni; bár néhány dolog kiszaladt a számon. Ezek a mi jóembereink irnak a stájereknek is, a karintiaiaknak is, sőt Ferdinánd főherceg öfenségének is. Ha a dolgok itt így maradnak, néhány napon belül vissza kell majd mennem Bécsbe. A bíboros ömenenciája üdvözlí Tisztelendőségéd, s Tisztelendőségéd imáiba ajánlja magát. Ugyanígy Sándor atya is. Tegnap estefelé ideérkezett a pápa kamarása a [bíboros] biretummal és paláttal; Mátyás főherceg öfenségének egy apostoli brevét hozott, melyben kérte öfenségét, hogy ő helyezze [Forgách érsek] fejére úgy, ahogy azt egykor Ernő főherceg öfensége Draskovich bíboros fejére tette. Amde a fenséges úr ezt elhárította magától. Atyám, én általánosságban az egész fenséges ausztriai uralkodóházért szakadatlanul imádkozom Istenhez, Ferdinánd öfenségéért azonban személy szerint külön is teszem ezt, és hön kívánom, Isten segitse meg őt. Magamat Tisztelendőségéd szentmisébe ajánlom. Üdvözlöm a tisztelendő Johnston atyát. Pozsonyban, 1608. február 1-én. Tisztelendőségéd szolgálja P. P.

A hajdúk nyugton vannak. Világosan meg kellene tudni, hogy kik állnak mögöttük és hogy miért lázították fel őket.

351–352. l.), s erről Forgách már december 23-án tudott (köszönő levele a pápához, Nagyszombat, december 23: Archivio Segreto Vaticano. Róma. Fondo Borghese. Ser. II. t. 63. Fol. 341.); december 24-én már a velencei dogét tudósítja bíborosi kinevezéséről. (Archivio di Stato. Venecia. Dispacci. Roma. Filza 58. Fol. 432–433.)

¹⁷ Ahogy a mondat ezután következő második fele is mutatja, az „imponent” elírás, ehelyett: imponeret.

¹⁸ Draskovich György kalocsai érseket és győri püspököt V. Sixtus pápa 1585. december 18-án nevezte ki bíborossá. Fölszentelésével kapcsolatban csak egy adatot találtunk. Istvánffy Miklós Historiarum de rebus hungaricis c. műve XXVI. könyvében, ez azonban nem támasztja alá az Ernő főherceg szerepével kapcsolatban mondottakat: „Sixtus V. ... Georgium Drascovium, episcopum Jauriensem et cancellarium ungaricum ... in cardinalium collegium cooptavit, misso ad eum Viennam per Casparem e familia Armorum Bononiensem patricium purpureo galero, quem cum nomine summi pontificis in templo divi Augustini de manu Casparis. episcopi Viennensis accepisset. Ipse demum Ernestum, Matthiam et Maximilianum Austriacos principes, caesaris fratres, ceremoniae eius spectatores, nec invitatos, sed pro singulari ipsorum humanitate ac erga se benevolentia ultro venientes, convivio excepit.” — Ugyanakkor Peter Visscher (flandriai követ) 1608. február 25-én a regensburgi birodalmi gyűlésből kelt jelentése Pázmánnyal megegyezően hivatkozik Ernő főhercegre, sőt Mátyás főherceg elutasító álláspontjáról is tud: „Erzherzog Matthias hat ihre bapstliche Haylikheit gewaigert und rundt abgesehen, dass sie durch ein Breve an seinen selbst gelangen lassen, den Cardinalshuet zuzustellen und aufzusetzen, welchs vor disem Ihre Durchlaucht hochloblichster gedechnuß Erzherzog Ernst getan.” (Archives Générales du Royaume de Belgique. Brüssel. Secrétairerie d'Etat allemande. N. 438. Fol. 81.)

¹⁹ Wilhelm Johnston jezsuita szerzetes, aki Grácban Pázmány tanártársa volt az egyetemen.

2. 1608. február 4., Pozsony — Barthélemy Villerius jezsuita szerzetesnek

Tudósítja a pozsonyi gyűlés berekesztéséről, Mátyás főherceg és a rendek Forgách primás iránti magatartásáról, az Alsó- és Felső-Ausztriával kötött szövetségről, a budai pasához küldött követ-ségről, Illésházy és Thurzó György szerepéről.

[Címzés a levél kültetén:]²⁰ + Reverendo in Christo Patri, Patri Bartholomaeo Villerio, Societatis Jesu sacerdoti. Ratisbonae.

†
Reverende in Christo Pater.
Pax Christi

Scripsi ante triduum Reverentiae Vestrae, copioseque pessimum statum, in quo res nostrae versentur, significavi; sed quia literae intercipiuntur tametsi caute miserim, nescio, an pervenient. Conventus hic noster heri conclusus, heri illustrissimus cardinalis et byretum et pallium suscepit, maxima procum frequencia, tametsi Serenissimus²¹ eodem ipso tempore hinc discederet, quamvis enim rogatus a cubiculario Suae Sanctitatis (a qua et breve apostolicum attulerat), noluit Sua Serenitas byretum imponere, ut olim Draskovithio imposuerat Serenissimus Ernestus. Graviter enim succensere dicitur Domino Cardinali Sua Serenitas et adeo, ut heri Dominus Georgius Turzo significavit Illustrissimo²² (vere ne, haud scio), Serenissimum dixisse vel se gubernatorem Hungariae non fore, vel etc.²³ Causa omnis indignationis est, quod consentire nunquam voluit novae huic confaederationi, cui omnes et subscribere et sigilla apponere heri coacti sunt, etiam ex praelatis nonnulli.²⁴ Illustrissimus respondit se vel mori paratum potius, quam subscribere. Confoederationis formula est: Serenissimum, Status Hungariae, Superioris et Inferioris Austriae, pacificationem Turcicam, Viennenses articulos, contra quosvis internos et externos turbatores, defensuros, simulque vivere ac mori paratos. Scripsere ad provincias omnes vicinas, rogant, ut sacro huic foederi se innecant. Legatus ad bassam Budensem, Thomas Nadasdi hodie abbit; ad haidones legatione funguntur Illieshazi et Georgius Thurzo, quo haec res evasura sit, nescio; sed nisi mature occurratur, vereor grande incendium. Auriga et totumfac Illieshazi est et Georgius Thurzo. Illustrissimus locumtenentia privatus est (quamquam ipso privatum se non agnoscit et merito). Itum etiam per vota, an archiepiscopatu spoliatur, sed maior pars abnuat, cum gemitu quorundam. Non vacat plura; mi Pater, oremus pro invicem. Ego brevi receptui canam, quo nescio. Posonii, 4. Februarri 1608.

Reverentiae Vestrae servus in Christo

Petrus Pazmanj

A levél magyar fordítása:

A Krisztusban tisztelendő atyának, P. Villerius Bertalanak, a Jézus-társaság áldozópapjának, Regensburgban.

Krisztusban tisztelendő atya; Krisztus békéje. Három nappal ezelőtt írtam Tisztelendőségnek s részletesen szóltam arról a nagyon rossz helyzetről, amelyben ügyeink vannak; mivel azonban a leveleket útközben el-előfogják, ámbár elővigyázatos voltam az elküldésében, nem tudom vajon megérkeznek-e. Itteni gyűlésünket tegnap berekesztették; a bíboros öminenciája is megkapta tegnap a bíretumot és a palástot, sok főrangú jelenlétében, jöllehet [Mátyás főherceg] öfensége ugyanabban az időben eltávozott innen; mert bár kérte őt özsentsége kamarása, aki egy apostoli brevét is hozott neki, mégsem akarta öfensége a bíretumot a bíboros fejére tenni úgy, ahogyan egykor Draskovichnak tette a fejére öfensége Ernő főherceg. Azt mondják ugyanis, hogy a bíboros úrra nagyon megharagudott öfensége, úgyannyira, hogy tegnap Thurzó György úr tudtára adta öminenciájának (hogy ez igaz-e, azt nem tudom): öfensége kijelentette, hogy vagy ő nem lesz Magyarország kormányzója, vagy stb. Egész méltatlankodásának az az oka, hogy [Forgách érsek] soha nem akart beleegyezni ebbe az új konföderációba, amelyet tegnap kényszerből mindenki aláírt és pecsétjével is ellátott, még a prelátusok közül is sokan. Öminenciája viszont kijelentette, hogy ő kész inkább meghalni, semmint azt aláírni. A konföderáció formulája pedig az alábbi: Öfensége [Mátyás főherceg] és Magyarország, valamint Felső- és Alsó-Ausztria rendjei a törökkel kötött békét, a bécsi cikkelyeket készek minden belső és külső zavarkeltó ellen megvédelmezni, s készek egyszersmind ezért élni és halni. Írtak valamennyi szomszédos tartománynak; kérve, hogy csatlakozzanak ehhez a szent szövetséghez. A budai pasához ma elment a követ, Nádasdy Tamás; a hajdúkhöz küldött

²⁰ A levél jelzete ua., mint az 1. sz. jegyzetben: Fol. 458. Ez is végig saját kezű, zárlatán az 1. sz. alattival azonos pecsét. Kivonatás közlése: Ritter: i.m. 266.

²¹ Mátyás főherceg.

²² Értd: Illustrissimo Cardinali.

²³ Értd: vagy Forgách nem marad Magyarország helytartója.

²⁴ Ezzel szemben Mátyás főherceg a maga védelmére írt memorandumban ezt mondja: a püspökök Forgách érsek utasítására írták alá a konföderációs okmányt. „[...] ist auch [...] das Insonderheit zu merken, daß er [Forgách] an dem tag, als er das kardinal-hüetel empfangen, zu fruer tags zeit Ihrer Majestät hungarischen rat, herrn Ladislaum Pethe zu den zweyen herren bischoffen, Jaurinensem [Napragi Demeter] und Tinniensem [Lépes Bálint] geschickt und sy im beysein anderer kayserlichen ansehnlich rat aufs höchst ersuchen lassen, die subscription oder fertigung dessen, so bey dem prespurgerischen conventum geschlossen, nit zu difficultiren, weilln sy sonst von den proventibus aller ihrer einkommen gestossen werden.“ (Archives Générales du Royaume de Belgique. Brüssel. Secrétairerie d'État allemande. N. 438. Fol. 255.)

követség tisztét Illésházy és Thurzó György látja el; nem tudom, hova fejlődik még ez az ügy; de hacsak kellő időben elejét nem veszik, én hatalmas tűzvészről félek. A gyeplőt minden dologban Illésházy tartja kezében, meg Thurzó György. Öminenciáját megfosztották a helytartói tisztségtől (bár ő maga ezt a megfosztó végzést nem tekinti érvényesnek — és méltán). Még azt is szavazásra bocsátották, hogy megfosszák-e érseki méltóságától is, de a többség ezt elutasította, némelyek nagy bánatára. Többre nem futja a hely. Atyám, imádkozzunk egymásért. Én rövidesen vándorbotot veszek a kezembe, de hogy merrefelé, azt még nem tudom. Pozsonyban, 1608. február 4-én. Tisztelendőségednek szolgálja Krisztusban, Pazmanj Péter

3. 1624. december 3., Poszony — Melith Györgynek

Tudósítás és intézkedés bizonyos meg nem nevezett árvák ügyében.

[Címzés a levél külső részén:]²⁵ Magnifico Domino Georgio Melith de Briber etc. Domino amico observandissimo.²⁶

†
Magnifice domine Amice obseruande.

Salute ac officiorum commendatione praemissa. Sok jokkal algya megh Isten Kegyelmedet. Az Kegyelmed levelét szeretettel vettük és megh értettük. Herpay uram dolgot az mi illeti, allapattya oly karban vagyon, az kiuel contentus lehet. Ez mellett nem régen esék ertesünkre, hogy az minemő ladaik az aruaknak az becsy Collegiumban vagyon, annak kulcsay Kegyelmednel leuen, hagyot es immiscealt Kegyelmed valami penzt abban, olytat, az ki most el nem kelendeő, kit mi végre cselekedet Kegyelmed, keuannyuk erteny Kegyelmedtől, és mennyi legyen az penz.²⁷

Esék az is ertesünkre, hogy az szepesy uarban az szegeny aruaknak, leuelekkel es egyeb partekával teli ladaya vagyon. Szükségesnek iteluen lenni, hogy az oda való tisztartoknak az ki reaiok attendallyon, légyen előttök jaro, Eszterhas urammal²⁸ közönséges akaratbul Usz Janos uramat praeficialtuk nekik²⁹ és megh parancsoltuk ő Kegyelmenek, hogy Kegyelmeddel mutua intelligentiaja leuen, az megh neuezet ladában levő leueleket, es az mi egyéb volnais, inuentallya, es minekwnk mennenhamareb ertesünkre adgya. Kegyelmed az szegeny aruakhoz való eleőbbi jo akarattját meghis continuallya es Usz Janos uramnakis, az miből keuantatik az aruak dologaban legyen Kegyelmed minden segítségével. Kyert mind mi s-mind az szegeny aruak szolgálny igyekezőnk Kegyelmednek. Ezzel Isten sokaig eltesse Kegyelmedet jó egészségben. Posonii, 2. die Decembris, anno 1624.

Magnifice Dominationis Vestrae

amicus ad firmandum paratus
Archiepiscopus Strigoniensis mp.

Herpay Urammal szoual izentem Kegyelmednek.

4. 1625. december 10., Sopron — Melith Györgynek.

A már említett árvák ügyében.

Címzése azonos a 3. sz. alattival.³⁰

†
Magnifice domine Amice nobis observande.

Salute ac nostri commendationem praemissa. Isten Kegyelmednek minden jot adgyon. Az Kegyelmed levelet [elvöttük], melyben [az]mit irion Kegyelmed Kemen [Boldi]zár urammal³¹ való dolog felől, megh értettük. Megh parancsoltuk azért Wsz Janos uramnak, hogy

²⁵ A levél felzete: Magyar Országos Levéltár. Zichy család levéltára. Missiles P 707. No. 2200. — A záróformula, az aláírás és az utóirat Pázmány saját kezű írása. A levél zárlatán viaszpecsét nyomai. A levél külső részén idegen kéz írásával: „Urunk elő felsege mandatom.”

²⁶ Brebiri Melith György báró, a Szatmár megyei ismert arisztokrata család sarja. Ezidőbeli tisztségéről vagy tevékenységéről közelebbi tudomásunk nincs. (Rövid életrajza: MOLNÁR I.: A Subich nemzetségből származó brebiri Melith-család története. Hajdúnánás 1939. 24.)

²⁷ Az utolsó öt szó („és mennyi legyen az pénz”) Pázmány saját kezű, utólagos betoldása. Egyébként sem Herpay személyére, sem az árvákra, az itt olvasottakon kívül, nincs adatunk.

²⁸ Eszterházy Dániel (Miklós öccse), aki ebben az időben a Magyar Kamara tanácsosa volt (ESZTERHÁZY János: Az Eszterházy család... Bp. 1901. 176. — Viszont FALLENBÜCHL Zoltán: A Magyar Kamara tisztségviselői a XVII. században. LK 1968. 252. l. tanulmánya nem említi Eszterházy nevét.)

²⁹ Usz János később a Szepesi Kamara tanácsosa volt, valószínűleg már ekkor is kamarai tisztségviselő. FALLENBÜCHL Zoltán: A Szepesi Kamara tisztségviselői a XVII—XVIII. században. LK 1967. 220.)

³⁰ Jelzete ugyanaz, mint a 25. jegyz.-ben: No. 2201. Csak az aláírások saját kezűek. A levél zárlatán Eszterházy Miklós papírfelzetes nádori pecsétje és Pázmány pecsétjének nyomai. A címzés mellett Melith följegyzése: „Exhibitae sunt die 9. Januarii in opido Cenger.” — A levél rongálódott, egyes helyeken a papír kiszakadt. A kitört szavakat zárójelben pótoltuk.

³¹ Kemény Boldizsár (a későbbi erdélyi fejedelem, János apja), az erdélyi Fejér megye főispánja.

Kegyelmeddel mutua intelligentia leuen, három auagy negy jo akaroit az aruaknak egybe huan, annak az dologhnak allapattiarul consultalkoduan, Kegyelmetek minkett arrul az dologhrul annak utanna informalion. Es az igazsagot meg ertuen, az ellen mi nem törekedhetünk. His Magnificam Dominationem Vestram feliciter valere optamus.

Sopronii, 10. Decembris 1625.
Magnificae Dominationis Vestrae

amici benevoli
Archiepiscopus Strigoniensis mp.
Comes N. Esterhazy de Galantha mp.

5. 1631. július 28., Znióvárálja, — Melith Péternek

Tudatja, hogy leveleit megkapta.

[Címzés a levél külső részén:]³² Magnifico Petro Militth de Bryber etc. Domino et Amico nobis observandissimo.³³

†
Magnifice Domine Amice observandissime.

Salute et nostri commendatione praemissa. Kiuanok az Ur Istentől Kegyelmednek minden jokat. Tegnap hozak Kegyelmednek Becs felől ket leuelét, mellyeknek egyike igen régen, ugymint 6. dje Maii költ, az másik pedig 16 Junii. Kegyelmedtől jo névén vészem, hogy régi jo akarioi arul el nem feletkezik, tudom bizoniossan, hogy Kegyelmednekis az töb sok jámborral egyetemben szoban eset az el mult háború üdőknek alkalmatlansaga, mert az haború üdö senkinek nem kedves, de csak az Ur Isten eddig valo saniargatásunkon³⁴ lassan lassan el feletkeznénk az el múltakról. Ugy-is remellem, hogy az Ur Isten meg köniörül raitunk és bekeségben meg-tart.

Ha valami oli dolgok lesznek, mellyeket Kegyelmed méltónak itil, hogy miis értsük, jo néven veszük Kegyelmedtől, ha jr mi-nekünkis. Es ezzel Istentől Kegyelmednek minden jokat kívánunk.

Ex Claustro nostro Thurocziensi,³⁵ 28. Julii 1631.
Magnificae Dominationis Vestrae

amicus benevolus
Cardinalis Pazmany mp.

6. 1632. november 29., Érsekújvár — Özv. Forgách Zsigmondné Pálffy Katának³⁶

Örömmel érti szándékát, hogy a nagyszombati apácák kolostorába akar vonulni.

†

Szolgálok kegyelmednek es Istentől minden iokat kiuanok. Az kegyelmed izenetit örömetst értettem, hogy kegyelmed az szombati szüzek clastromaban kiuanokzik. Azért io szüuel meg engedem. Csak hogy most a' secretariusom itthon nincs, a'kinel vagyion formaia, mint kel az engedelmet adni. Mert szeginynek felesége hoszu betegsege utan most holt meg. Tudomis, hogy most ilyen pestises üdöben kegyelmed nem kiuanokzik Szombatban.

³² Jelzete ugyanaz, mint a 25. jegyz.-ben: No. 5545. Csak az aláírása saját kezű. Zárlatán pecsét nyomai.

³³ Az előző levelek címzettjének, Melith Györgynek öccse. Ebben az időben kálai kapitány, királyi tanácsos és a Kír. Tábla bárója. (Életrajzi adatai: MOLNÁR I.: i.m. 24–27.)

³⁴ Kimaradt, valószínűleg: enyhítése.

³⁵ A jezsuita rend Turóc megyei rendháza Znióvárálján volt.

³⁶ A levélnek csak az első bekezdését közöljük. A további részeket ugyanis már kiadták (Pázmány Péter ... összegyűjtött levelei. Sajtó alá rendezte HANUY Ferenc. II. Bp. 1911. 794. sz. 374–375. tévesen november 19-i keltezéssel.) Fraknói Vilmos másolatáról. — A levél jelzete: Magyar Országos Levéltár. Batthyány család levéltára. P. 1314. Missiles. No. 54 896. Címzése, mely valószínűleg külön papíron volt, elkallódott. Címzettjét a Hanuy által közölt 2. részből, az aszalói birtokügy alapján állapíthatjuk meg.

7. 1633. július 5., Vágsellye — Melith Györgynek

Várja udvarába az általa ajánlott ifjút.

Címzése azonos a 3. sz. alattiéval.³⁷

†
Magnifice Domine Amice etc. nobis observande.

Istentől Kegyelmednek minden jokat kívánunk. Az Kegyelmed 20. Junii Eperiesről nékünk irt leuelet szeretettel elvettük. Az mi az iffiat illetj, melyet Kegyelmed commendál, kj kegyelmednekis nem idegene, valamikor Kegyelmetek el küldj, Kegyelmetekhez való jo akaratunkból uduarunkban be vétettjük. Tarcsa Isten kegyelmedet egésségben.

Selliae, die 5. Julii, anno 1633.

Magnificae Dominationis Vestrae

addictus

Cardinalis Pazmany mp.

8. 1635. december 25., Nagyszombat — Melith Péternek

Tudatja, hogy levelét megkapta.

[Címzés a levél kültetén:]³⁸ Magnifico Domino Petro Milit de Briber, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis praesidii Zatmariensis supremo capitaneo, etc. Amico nobis observandissimo.

†
Magnifice Domine Amice observandissime.

Salute et nostri commendatione praemissa. Isten Kegyelmedet minden kiunta jokkal meg aldgia. Az Kegyelmed leuelét nagi szeretettel és böcsülettel vettem. Kiuanomis azt Istentől, hofi Kegyelmednek minden alkalmatossaggall kedveskedhessem, el sem mulatom, ha üdöm és modom lészen benne. Tarcsa es eltesse Isten kegyelmedet jó egésségben.

Tyrnauiiae, die 25. Decembris, anno 1635.

Magnificae Dominationis Vestrae

amicus addictissimus

Cardinalis Pazmany mp.

Rigó László

KEMÉNY ZSIGMOND HÁROM LEVELE EMICH GUSZTÁVHOZ

Emich Gusztáv (1814–1869) a kor egyik nagy nyomdatulajdonosa és kiadója. 1848 előtt csupán kis könyvkereskedése és kiadóhivatala volt, 1848-ban azonban egy gyorsan fejlődő nyomda birtokába jutott. Az 1860-as években Emich rendelkezett az ország legnagyobb sokszorosító műhelyével. Vállalata ekkor a Barátok tere 7. sz. alatt (ma: Felszabadulás tér — Károlyi Mihály u.) működött, 200 alkalmazottal; évente 4–500 könyvet, sok alkalmi kiadványt adott ki, s a lapok közül itt jelent meg pl. a *Pesti Napló*, *A Hori*, az *Üstökös*, a *Koszorú* stb. E vállalatból alakult 1868-ban az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. (Vö.: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeállította Kovács Máté. Bp. 1970. Gondolat K. 18., 42–45., 82–83., 154–156.)

Keményt régi és szoros kapcsolat fűzte Emich Gusztávhoz. Emich adta ki 1852-ben a *Ködképek a kedély láthatárán* c. regényét. Kemény 1855. június 22-től — kisebb megszakítással — 18 éven át szerkesztette a korszak irányadó napilapját, az 1850-ben indult *Pesti Naplót*, amelynek alapítója és kiadó-tulajdonosa Emich volt. A lap az 1860-as években szintén a Barátok tere 7. sz. alatt készült: itt volt a kiadóhivatal és a nyomda, 1861 áprilisától itt működött a szerkesztőség, és Kemény is itt lakott. Kemény és Emich munkakapcsolata lényegi-

³⁷ Jelzete ugyanaz, mint a 25. jegyz.-ben: No. 2202. Csak az aláírás saját kezű. Zárlatán pecsét nyoma — A címzés mellett Melith följegyzése: „Exhibite sunt die 19. Julii, in civitate Eperiensis.”

³⁸ Jelzete ugyanaz, mint a 25. jegyz.-ben: No. 5546. Csak a záróformulák és az aláírás saját kezű. Zárlatát³⁹ Pázmány papírfelzetes érseki pecsétjének nyomai.